

UDK број
94(=163.41)(497.6)"18/19"(049.2)
323.1(=163.41)(497.6)"18/19"(049.2)

Научна полемика

Јован Б. Душанић[†]

Редовни члан Научног друштва економиста Србије, Београд,
Србија

Regular member of the Serbian Scientific Society of Economists,
Belgrade, Serbia

Примљен: 28. септембра 2022. године

Прихваћен: 10. октобра 2022. године

Одговор колеги Љубомиру Маџару

ЛИБЕРАЛНА ПРЕСУДА ИЗ БЕОГРАДСКОГ КРУГА ДВОЈКЕ

-Одговор на Мукли аваз из тамног вилајета-

*Зашто је наш руски либерал тако често непријатељ руског народа?
Не кажем да су они свесно непријатељи народа, али невоља је у томе
и трагедија је у томе баиш што тога нису свесни!*

*Почели сте од бесциљног скитања по Европи уз страсну жељу да се
препородите у Европљане... морали сте почети од презрења свог и
својих...*

*Прво и пре свега треба да постанемо Руси, тј. оно што јесмо, и онда
ће се на првом кораку све изменити. Постати Рус значи престати
презирати свој народ.*

Ф. М. Достојевски, Дневник писца из 1880. године

*Они који се могу одрећи својих слобода да би постигли мало
сигурности за себе не заслужују ни слободу ни сигурност.*

Бенџамин Франклин

[†] E-mail адреса: dusanic@gmail.com

Уводне напомене

Када сам у четвртак, 13.12.2018. увече стигао кући и погледао електронску пошту, видео сам опширно писмо колеге Љубомира Маџара и у прилогу још опширнији (33 странице) текст ("Mukli avaz iz tamnog vilajeta – razmišljanja o istoriji, politici i rodoljublju") о мојој књизи *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*.

Сместа сам почео да читам писмо: "Dragi Jovo, Tvoju knjigu sam pročitao pažljivije nego što sam planirao... Ja sam taj tekst morao da napišem. Ipak nisam ni izdaleka iskoristio sav materijal koji mi se nakupio. Ono što smatram logičkim i teorijskim *ekonomskim greškama u istorijskom delu* nisam uključio jer je moj tekst postao glomazan, baš prevelik i bez toga. Ja ne znam šta ću sa tim tekstom. Takav kakav je, on verovatno nije ni za koji časopis. No, kao što rekoh, morao sam da ga napišem. Ako ništa, bar ga šaljem Tebi da vidiš da postoji i drukčija vrsta rodoljublja od Tvog apologetskog. Моје родолjublje, критичко и опоминjалачко, никоме није donelo vence slave; slava pripada glorifikatorima, ali to mi ne smeta. Svi koji smo u struci radimo onako kako nam savest i pamet nalažu. Nemoj se ljutiti na ove trpke rečenice, U tekstu ćeš naći još i žešće. Želim da Te uverim da bih bio daleko srećniji da sam o Tvojoj knjizi mogao da pišem u pohvalnim superlativima."

Читајући писмо схватио сам да је колега Љ. Маџар био баш узнемирен, па сам му исте вечери одговорио (прилог бр. 1), а читање самог текста оставио сам за сутрадан. После читања текста сео сам и написао одговор. Морао сам, што би рекао колега Љ. Маџар. Текст одговора проследићу колеги Љ. Маџару у новим издањем књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* које ових дана излази из штампе.

Са колегом Љ. Маџарем већ дуго водим оштре полемике и сучељавам ставове око крупног доктринарног економског проблема – питања економског неолиберализма. Оне су биле посебно интензивне после 2011. године када је на Академији економских наука (у даљем тексту: АЕН) организовано пет округлих столова на којима су се сучељавали ставови присталица и противника економског (нео)либерализма. Наше полемике односиле су се на економска питања, али повремено

сам реаговао и на неке успутне неекономске опаске (а које су у вези са предметом ове нове полемике) колеге Љ. Маџара, када сам сматрао да је то неопходно (прилог бр. 2).

Пре него одговорим на примедбе које је упутио мојој књизи, желим да истакнем да са колегом Љ. Маџарем није лако полемисати пошто он сувише слободно интерпретира оно о чему његов опонент пише. На ову његову особеност указивао сам и у нашим расправама у АЕН, а том маниру остао је доследан и у овом тексту (прилог бр. 3), па је због тога, прецизности ради, потребно да дословно и опширно цитирам наша писања и за то ћу користити прилоге уз овај краћи основни текст. То ће омогућити читаоцима да у основном тексту виде моје одговоре на критике које ми је упутио колега Љ. Маџар везане за књигу, а из прилога могу да се детаљније упознају са нашим *галактички* удаљеним погледима који се односе сада и на националну историју.

Читаоце ћу у прилогу бр. 4 упознати са деловима из предговора (у којем пишем какву књигу сам желео да уобличим) и поговора (где наводим основне разлоге због чега сам написао ову књигу). Нисам сигуран да ли ће читаоци бити у прилици да текст колеге Љ. Маџара прочитају у целини, па ћу у прилозима цитирати кључне делове његовог текста у којем он наглашава јанусовски карактер свога писања (прилог бр. 5), те истиче похвале и покуде књиге са суштинске (прилог бр. 6) и формалне (прилог бр. 7) стране.

1. Врлине и мане књиге – суштинска страна

Суштински, колега Љ. Маџар у врлине моје књиге убраја њену документованост налаза и пратећих увида, односно да сам "proučio i u pitkom obliku sažeo ogromnu literaturu, uključujući i mnoge davno objavljene spise, kao i neobjavljene rukopise. Ovi potonji mahom su nepoznati i većem delu akademske javnosti, a o onoj široj publici da se i ne govori" и да сам "skupio i pregledno izložio tako veliku masu bitnih elemenata da će mnogi, čak i kad ne bi imali drugog razloga, upravo zbog toga brižljivo čuvati ovu knjigu i koristiti je kao svojevrsnu referentnu kreaciju – *reference book*", а у

мане њихово неприхватљиво тумачење. У наставку ћу покушати да одговорим на његове кључне примедбе.

а) Подсетићу да је наслов књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*, те је због тога и нелогична примедба због чега аутор промену турске аустроугарском окупацијом БиХ "није ставио у средиште својих разматрања – много више га је занимала борба за српску аутономију и самосвојност." У књизи се нисам бавио темом да ли је Аустроугарска боље уређена држава од Турске, јер то нико (па ни ја) не спори. Бавио сам се, превасходно, борбом Срба за слободу и уједињење, како у време Турске, тако и у време Аустроугарске у XIX веку.

б) Колега Љ. Маџар ми замера због чињенице да осуђујем уместо да хвалим окупацију отаџбине, те да сам се "прикључио хору наших недотупавних историчара који кукају што је берлинским конгресом спречено уједињавање БиХ и Србије... српско уједињење подразумевало би и садржавало знатне и valјда неприхватљиве елементе насиља над другим етничким односно верским целинама... insistирање на свесрпском уједињењу подразумевало је, поред осталог, *posezanje za tuđim*, а то би, бар из данашње перспективе, морало да се третира као недозволјено."

Није ми јасно због чега би уједињење Србије са БиХ (у којој је у то време – према званичном попису из 1879 – највише било православних Срба, а и одређен број муслимана и католика изјашњавали су се као Срби) "садржавало знатне и valјда неприхватљиве елементе насиља над другим етничким односно верским целинама" и представљало "*posezanje za tuđim*" у већој мери него што је то била аустроугарска окупација БиХ.

Узгред да констатујем да ми прија што сам се, како пише колега Љ. Маџар, "лагодно нашао у друштву са Екмеџићем, Џововићем (мисли на Владимира Ћоровића – моја интервенција) – зашто и то не рећи – са Петром Коџићем", као што је он себе, у овом тексту, лагодно ставио у друштво са Латинком Петровић, Олгом Петровић-Обрадовић и Вуком Драшковићем. То је за мене похвала које су се сетили само ретки поштоваоци мога делања (прилог бр. 8).

в) Озбиљна замерка упућена ми је да нису правилно дефинисани "*kriteriji* за ocenu proisteklih promena" аустроугарске окупације. Да видимо шта колега Љ. Маџар предлаже: "U slučaju procene okupacijskih politika i odgovarajućih rezultata takav se kriterij nameće sam po sebi. То је поређење свега што је КуК (колега Љ. Маџар користи скраћеницу КуК – *немачки*: Kaiser und König; *српски*: цар и краљ) за тih četrdeset godina ostvarila u ВиН са оним четворовековним јадом и цивилизацијском катастрофом које је несрећна босанскохерцеговачка смећа народа претрпела за турског земапа." Уколико би користили овај критеријум онда би се стање у било којој држави и под било којим режимом са краја XIX и почетком XX века показало као напредније у поређењу са претходним четворовековним периодом.

Узгред да подсетим да Отоманска империја није била никакав „јад и цивилизацијска катастрофа“ него озбиљна сила са Истока – као данас, рецимо, Кина. То је, иначе, манир западних либерала да презиру, како данас, тако и у прошлости, све друге цивилизације. Тај „јад“ освојио је Византију (једину државу с ове стране Кинеског зида која је трајала дуже од једног миленијума, била узор културе и духовности, зачетница дипломатије, међународне трговине, савременог финансијског система), Запад дотерао до Беча и имао устројену државу која је могла да организује четири века владања знатним делом Европе. Сјајем стамболског двора био је задивљен Париз у XVIII веку, рецимо, а Турке као силу доживљавао је и Гетеов Фауст. То што смо ми њих доживљавали као окупаторе и против њих дизали буне и устанке није значило да их желимо заменити новим – западним окупаторима, како то колега Љ. Маџар разуме.

Уосталом, уколико бисмо прихватили критеријум колеге Љ. Маџара да ново стање поредимо са оним који му је непосредно претходило, садашњу дејтонску БиХ би поредили са периодом грађанског рата (1992–1995). На бази овог критеријума "bilo kakva negativna ocena" стања БиХ у последњих двадесетак година "jednostavno је netačna, a moglo bi se reći da је u izvesnom smislu i nepravilna."

г) О критеријуму за који сам се ја определио (поређење друштва из тог времена када је наш народ живео под

различитим властима – својим и окупаторским) колега Љ. Маџар одбацује, и по њему "poređenje sa razvojem Srbije iz toga vremena nije celishodno i nije primereno", пошто се то не уклапа у његову представу о окупацији. У књизи сам о периоду аустроугарске окупације БиХ, између осталог, написао: „За четрдесет година изграђена је железничка мрежа (само уског колосека) у приближно истој дужини као што је то учињено, у истом периоду, у Србији... Број отворених основних школа у периоду од Берлинског конгреса до Првог светског рата у Босни и Херцеговини једнак је броју школа које је Србија отворила само у четири округа (нишки, пиротски, топлички и врањски) које је добила после Берлинског конгреса. Србија је пред Први светски рат имала троструко већи број гимназија него Босна и Херцеговина. Да не спомињемо да је после окупације Босне и Херцеговине Аустроугарска задржала турски феудални систем, док су у Србији сељаци били слободни одмах по ослобођењу – почетком XIX века.“ У књизи наводим и податак да је 1906. године буџет БиХ за жандармерију износио 3.750,000 круна, а за школство 1.300,000 круна. Те године у БиХ било је 2.500 жандара и 568 учитеља.

Навешћу још само један податак из књиге у којем пишем о Српском просвјетном и културном друштву *Просвјета* које су Срби у БиХ сами организовали (и финансирали) за „школовање студената и ученика, а касније и занатлија и трговаца, оснивање ђачких домова, оснивање школа за сеоске домаћице, течајева за неписмене, одржавање популарних предавања, популаризацију књиге, оснивање библиотека, сопствене издавачке делатности, оснивање земљорадничких задруга, соколских удружења и слично. Од оснивања до почетка Првог светског рата (1902–1914, односно за 12 година) *Просвјета* је стипендирала укупно 507 студената (од тога 59 муслимана и 34 католика) и 1.360 ученика средњих школа. У периоду аустроугарске окупације до оснивања *Просвјете* (1878–1902, односно за 24 године) гимназију је у Босни и Херцеговини завршило 188 ученика, од којих су трећину чинили странци – деца аустроугарских чиновника, а 1902. године било је само 24 Србина који су завршили високе школе.“

2. Врлине и мане књиге – формална страна

Са формалне стране, колеги Љ. Маџару се допада начин мога писања ("on je bez sumnje nadaren pisac, autor bujne i bogate leksike, posednik sposobnosti za fleksibilnu i pitku rečenicu, čovek sa finim osećanjem za ritam rečenice i težinu i nosivost reči, pisac koji tako rafinirano iznijansira reči po značenju i gradaciji intenziteta onoga što treba izraziti"), али има озбиљне замерке на обраду текста (тематски сувишни делови књиге, огромна поглавља, многобројни цитати, граматичке и језичке грешке).

За разлику од суштинских примедби на књигу које су (по мом суду) неосноване, са многим формалним примедбама могу се сагласити или их делимично прихватити.

а) Нажалост, колега Љ. Маџар је у праву када констатује да у "ambijentu zakržljale privrede i osirotelog društva" многи издавачи нису у стању да обезбеде "uređivanje, lekturu, korekturu", а ја бих додао да у таквом амбијенту то тешко могу да чине и сами аутори, па тако у мојој књизи има "više gramatičkih i jezičkih grešaka". Колега Љ. Маџар је био толико ревностан у „лову“ на граматичке и језичке грешке да их је проналазио и у цитатима аутора са почетка XX века, а који нису могли да користе књигу нашег савременика (Ivan Klajn, *Ispeci pa reci – Popularna lingvistika*, 2007) коју он препоручује.

Међутим, и поред чињенице да колега Љ. Маџар, међу нама економистима, себе сматра најбољим зналцем у домену језичких финеса, те увек налази и сараднике који му у томе помажу (на почетку и овог текста стоји следећа напомена: "Nezaobilazni Milija Mihailović doprineo je koherentnosti i jezičkoj istančanosti ovog teksta, a tome je vidno doprinela i jedinstvena Isidora-Goga Palić"), читаоци ће сами уочити много грешака које су се, чак и њему (и његовим сарадницима), поткрале у тексту, пошто сам све његове делове (у основном тексту и у прилозима) наводио без било каквих интервенција. Ипак, све то ме не амнестира за грешке које сам превидео у тексту.

б) Колега Љ. Маџар пише: "Predmet knjige je istorija i društveni položaj Srba u BiH u XIX veku, a u nju je nagurao toliko stvari koje u knjigu sa tim predmetom obrade *ne spadaju*". То се

односи на биографије српских народних првака и бораца за црквено-школску аутономију, етнографске записе (додатак књизи) и опаске о савременом либерализму и колонијализму (поговор).

Сматрао сам да је неопходно да читаоце детаљније упознам са представницима српског народа који су се борили (1896–1905) и на крају изборили за црквено-школску аутономију. То сам осећао као дуг према нашим славним прецима и то је најмање што сам могао да учиним за оне о којима у књизи пишем: „Били су то људи национално потпуно самосвесни, чврстог карактера, спремни на велико самопожртвовање за опште добро свога народа и уверени да ће, борећи се за праведну ствар, у томе успети – ако не они, онда њихови потомци. У тој борби их не могу поколебати ни репресивне мере које против њих предузима аустроугарска окупациона власт. Такви наши преци, са скромним формалним образовањем, у преговорима са елитним представницима моћне Аустроугарске монархије, показују невероватан дипломатски такт, одговорност, умешност, зрелост и одлучност.“

Етнографски записи су дати као додатак књизи и они могу самостално постојати независно од ове књиге, као што и књига може бити без свога додатка. Сматрао сам да је добро да читаоцима понудим етнографске податке као додатак књизи. Уосталом, ни колега Љ. Маџар није до краја сигуран у вези са овом примедбом: "Ulazeći u rizik da budem dokazano optužen za protivrečnost, moram da izrazim svoje dopadanje kad je reč o opširnim etnografskim opisima, informacijama o uslovima i načinima života u ambijentu nerazvijene seljačke Bosne, i, posebno bogatstvom tradicionalnih, mahom skrajnutih reči, efektnih provincijalizama koji su uveliko utonuli u maglu zaborava. Za one koji vole reči i narečja, ova knjiga je obilan i uzbudljiv izvor. Za one koji naginju logičkoj doslednosti i diskurzivnom koherentnosti to će biti *nadozvoljeno* a preveliko zagazivanje u materiju koja se predmetom knjige kako je artikulisan naslovom – nema nikakve veze. Pošto spadam i u ljubitelje reči i u žustre zagovornike koherentnosti, gotovo da mi je suđeno da budem protivrečan."

Опаске о савременом колонијализму и либерализму дао сам у поговору књиге на свега неколико страница. Поговор у књизи може али и не мора да постоји, а ја сам га написао да бих показао сличности и разлике између колонијализма у XIX веку (који је предмет књиге) и његове савремене верзије којој смо и ми, нажалост, сведоци. Интересантно да је колега Љ. Маџар у свом тексту (33 странице) овим питањима посветио више страница, него што сам ја то учинио у кратком поговору књизи која укупно има 707 страна (деталније: прилог бр. 9).

в) Колега Љ. Маџар ми замера да су у књизи "ogromna poglavlja (bez ikakvih odeljaka, međunaslova i podnaslova), te brojni i pokadšto zaista preopširni citati". Прва примедба (везана за поглавља) колеге Љ. Маџара могла би се прихватити, али мислим да је сасвим прихватљив и начин за који сам се ја определио – разни аутори то раде различито. Што се тиче друге примедбе (везане за цитате) разлог због којег мислим да је требало поступити управо онако како сам учинио, а не на начин који би колега Љ. Маџар више волео, навео сам у предговору (прилог 4).

***

Као и у нашим спорењима на економске теме, тако је и на ове историјске критика колеге Љ. Маџара „импресионистичка“. Он критикује моју књигу јер у њој налази оно што не одговара његовом погледу на свет. Ништа од многобројне фактографије у мојој књизи не оспорава, али критикује закључке који из њих произилазе. Своје тезе, које су плод само његових размишљања, нуди као аксиоме и у складу са њима пресуђује, а да при томе не даје било какву фактографију (нити оспорава моју) и не позива се на било које друге изворе (који противрече мојима), а којима би поткрепио своје тврдње, те због тога читаоцима преостаје једино да колеги Љ. Маџару верују на реч.

На крају, желим да истакнем како ми је драго што је књига *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* у овој (2018) години имала већ четири издања, те да сам од многих читалаца чуо како истичу управо оне њене

врлине које није могао а да не примети ни колега Љ. Маџар. Поред тога, посебно су наглашавали да им је ова књига, као ретко која, помогла да боље разумеју садашњост и схвате много тога што се догађало и догађа последњих деценија. Ово не значи да нема и оних који после читања књиге имају више покуда него похвала за њу, али ја те покуде, до овог дописа колеге Љ. Маџара, нисам ни од кога чуо. Колега Љ. Маџар је, на крају, извео "opšti zaključak da ono što nije dobro u toj knjizi vidno preteže nad onim što je u njoj vredno".

Уважавам његово мишљење и захвалан сам му на искрености. За мене су, међутим, много важнија његова признања (да је књига препуна релевантних научно потврђених налаза и истраживања професионалних историчара и да сам ретко "razumljivim jezikom obradio velike segmente iz istorije BiH", и тиме "doprineo izgradnji mosta između profesionalno razvijane historiografije i šire javnosti", пошто моје писање "podseća na dobre pisce koji kroz par pojedinosti o društvenim stanjima i socijalnim zbivanjima kažu više nego što naučnici u svom suhoparnom vokabularu izraze na desetinama stranica") од замерки формалне природе и оних да време аустроугарске окупације нисам тумачио на начин како би он то чинио.

Колега Маџар за неколико месеци улази у девету, а ја (годину–две после тога) у осму деценију живота и пријатељски му предлажем да завршимо са нашим полемикама. Ја, ипак, никад нећу моћи да разумем да је човеку, који је уз то и декларисани либерал, милији живот под окупацијом, чија год да је, од слободе. Јер, човек је као онај лептир Ханса Кристијана Андерсена који је генерације деце широм света учио смислу живота: „Није довољно само живети! Потребно је имати мало сунца, *мало слободе* и мало цвећа.“ Није ваљда да је колега Љ. Маџар од својих младих до зрелих година "sa proticanjem vremena i učenjem sistematski i kontinuirano evoluirao" од антилиберала до либерала, и у том еволуирању заборавио на лептира и смисао живота.

Прилози

Прилог бр.1

Писмо колеги Љ. Маџару

„Драги Љубо, обрадовала ме је чињеница да си имао стрпљења да књигу прочиташ до краја. Знао сам да ти се она неће допасти.

На крају излагања у Академији економских наука (у пролеће 2015. године) рекао сам: „Средином 2015. године, ако Бог да, пуним 65 година и после ове расправе планирам да престанем са активним учешћем на нашим традиционалним расправама у Академији економских наука и Научном друштву економиста. Желео бих да се интензивније посветим завршетку књиге коју сам раније започео, а која ће изискивати вишегодишњи рад.“ Вероватно се сећаш како си ме после тога, у паузи скупа, упитао на којој књизи радим. Када си чуо одговор констатовао си да је то одлична тема и рекао ми шта мислиш какве закључке би из историје Срба БиХ XIX века морао да извучем. Одмах сам изразио сумњу да ћу ја до твојих закључака доћи пошто ми се чини да наши погледи на националну историју нису ништа мање удаљени него погледи на економију, а у једној од наших расправа у Академији економских наука сложили смо се да је та удаљеност *галактичка*.

Очекивао сам да ћеш имати велики број примедби на моју књигу када је будеш читао, као што и ја имам на твоје књиге, али то прихватам као нормалну чињеницу и не сматрам да морам реаговати. Међутим, изненадила ме је велика узнемиреност која је видљива из твога текста који си, како истичеш, *морао да напишеш*. Није ми јасна ни твоја потреба да своје родољубље квалификујеш као *критичко и опомињалачко*, а моје *апологетско и глорификаторско*. Твојим опонентима, у нашим расправама на економске теме, саветовао сам да се не упуштају у квалификацију твојих текстова из економије које су они називали управо *апологетским и глорификаторским*.

Оставимо да о томе суде неки нови стручнији и објективнији критичари – уколико будемо имали среће да нас наши радови надживе. Са правом пишеш да „сви који смо у струци радимо онако како нам савест и памет налажу“, а време је најбољи

судија који ће оценити како смо радили и колико били у праву. Клонимо се субјективних и превремених оцена.

Драги Љубо, мислим да ме довољно познајеш и знаш да се ја на твоје жестоке критике не љутим. (Убеђен сам да оно што пишемо о другима више говори о нама него о њима.) Штавише, сматрам да су ми наше оштре полемике биле и од користи. Истина, углавном сам одговарао на твоје жестоке критике и, по правилу, нисам започињао „кавгу“.

Увек се радујем нашим сусретима и до тада желим ти добро здравље и мира у души.

Срдачан поздрав, Јован Б. Душанић“

Прилог бр. 2

Предисторија наших неслагања

У наставку ћу навести три случаја мојих реаговања на успутне опаске колеге Љ. Маџара на скуповима у АЕН (из 2011, 2013. и 2015. године), а која су у вези са предметом ове нове полемике.

Први случај (2011) – „Интересантно је било слушати објашњење колеге Љубомира Маџара (о чему подробно пише и у тексту који нам је достављен као предлог за расправу) о узроцима колапса српске привреде, до којег је дошло, и поред чињенице да су економску политику од 2000. године реализовали економисти-неолиберали из Г-17 плус и њихови истомишљеници (уз несебичну *помоћ* неолибералних идеја и стручњака ММФ-а).

Да су учинци економске политике у Србији у последњој деценији катастрофални, не спори ни колега Љубомир Маџар, који у тексту пише: *За ових десет година, откако је на власт дошла политичка опција, која себе, уз нашу већинску сагласност, назива демократском, кроз приватизацију, задуживање и изједање факторских доходака дословно је истопљен велики део друштвеног богатства* (упореди: Јован Б. Душанић, *Бећарска економија*, посебно стране 36–55) – *а привреда је оштећена у мери која ће изискивати деценије да би се та оштећења не надокнадила – јер то није могуће – него тек санирала.*

Међутим, колега Љубомир Маџар сматра да за колапс српске привреде нису криви ни креатори (светска олигархија са ММФ-ом на челу), ни реализатори (економска номенклатура – предвођена неолибералима из Г-17 плус), те да је Србија *осуђена – а и остаће тако у дугој, више него догледној будућности (због велике етничке, верске, културне, историјске, економске, социјалне хетерогености друштвеног бића) – на гломазне, споре, неучинковите, а по свој прилици и корумпиране владе.*

Оваквим фаталистичким ставом владајућа гарнитура амнестира се за катастрофалне резултате свога рада, пошто је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*, те је немогуће имати успешну државу са аутентичном домаћом, ефикасном и часном владом на челу, јер она – по мишљењу колеге Љубомира Маџара – *постоји само у маини утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала...*

Оно што више забрињава јесте да се оваквим поданичким дискурсом шири дефетизам у сопственом народу, јер смо тобоже, из разноразних разлога, као држава и народ инфериорни у односу на друга цивилизована друштва и осуђени на неуспехе, те да у земљи ништа добро не може урадити без спољних притисака и старатељства богатих и моћних – колонизатора. Мада колонизатор, који себе сматра успешним, цивилизованим и моралним, своје старатељство оправдава жељом да колонизованог (кога третира као заосталог, нецивилизованог и морално проблематичног) уздигне и приближи нивоу на којем се он налази – стварност показује да колонизовани, упркос свестраној *помоћи* старатеља, све више заостаје за колонизатором, а напредак колонизованих могућ је тек када се ослободе колонијалних окова.

Поред тога, оваквим и сличним тврдњама грађанима у Србији намеће се слика да су неспособни, лоши, зли и заостали, а њу деценијама шире наши евроатлантски *пријатељи*. У томе су они добрано успели када се ради о њиховим грађанима, али то још не успевају да постигну код већине грађана Србије. Нажалост, знатан број јавних личности, које су медијски доста експонирале у Србији, у томе им, свесно или несвесно, својски помаже.

И на крају, историјска искуства других земаља показују да то није ни тачно. Као пример, навешћу Сингапур, који је упркос лошим предиспозицијама (мала земља без икаквих ресурса, окружена непријатељски настројеним суседима, растрзана међунационалним сукобима унутар земље...) за релативно кратко време постигао изузетне резултате у економији и у другим сферама друштвеног живота, и то пре свега захваљујући компетентној, ефикасној и одговорној влади. Подсетимо се да је Сингапур, у којем већину становника чине Кинези, а остатак углавном Малајци и Индуси, за време Другог светског рата био под окупацијом Јапана, а после тога британска колонија, до 1959. године. После крвавих етничких сукоба између Малајаца и Кинеза, Сингапур је 1964. године изашао из састава Малезије.“

Други случај (2013) – „И у новом тексту (*Случај Кине у светлу либералне мисли*) колега Љ. Маџар има такође једну узгредну опаску, која много говори, а која гласи: *Овдашњи знаковит пример је Аустроугарска монархија за коју неки од нас верују да је најбоља држава коју је, илустрације ради, српски народ икада имао у својој историји. У вези са тим, а нарочито са улогом државе у привреди, колега Благоје Бабић (Економско стање и перспективе Србије, округли сто у организацији „Центра за геостратешка истраживања“, одржан у Међународном прес центру 14.4.2008. године) пише: Економска историја учи да су се развили само народи који су имали своју државу. Управо данас је постало актуелно пророчко упозорење Николаја Ј. Данилевског: Народи који изгубе независност, осуђени су да своје трајање наставе – уколико физички преживе – као етнички материјал за друге народе.*

У највећој опасности од такве судбине је управо наш народ. Зато је питање органске заштите нашег друштва и привреде од судбоносне важности. Иначе, од када постоји држава, неспорно је да је њен главни посао економски. У погледу улоге државе економска историја оставља нам следеће поруке:

а) Ни једно друштво се није економски развило пре него што је добило суверену државу...“

Трећи случај (2015) – „Колега Маџар пише (*Мој обрачун с њима: пошаст претераног државног интервенционизма*, стр.

326): *Само пар речи о војсци за коју сам током неких 15 година доказивао да би требало да се распусти и дефинитивно уклони на организован и хуман начин. И у овој ствари Душанић дели слабости и невичност табора коме припада... Изгледа да је професор Душанић спреман да га брани домаћа армија; као у једном популарном вицу, мој став је да ме не брани – хвала лепо. Кад би се декларисала као земља без армије, Србија би задобила поприличан престиж и међународно признање. Са неоспоривом духовитошћу Душанић цитира стару народну пословицу: Они који не хране своју, храниће туђу војску; мој одговор је: Ако ниједна од њих – наша или туђа – није од било какве користи, ниједна не треба да буде ни храњена.*

Коментар: No comment! Овде је све јасно и сваки додатни коментар је сувишан, а вероватно бих због њега био од неолиберала поново проглашен *политички некоректним*, као што су ме у своје време комунисти прогласили *морално-политички неподобним*.

Уместо коментара само неколико здраворазумских питања: Која се то неолиберална држава (САД, Велика Британија...) одрекла војске? Како то да САД, које проповедају и другима намећу неолиберализам, имају највећи (незабележен до сада у светској историји) војни буџет – већи од војних буџета свих осталих земаља узетих заједно? По којим је то неолибералним аксиомима могуће да Пентагон (новцем из државног буџета) буде највећи послодавац на свету?“

Напомињем да су моје полемике са расправа у АЕН објављене у књизи *Економија постмодерне* и њено најновије издање може се наћи у боље снабдевеним књижарама.

На крају ове *предисторије наших неслагања*, само да наведем да и у новом тексту колега Љ. Маџар подсећа како "nas dvojica pripadamo dvama udaljenim svetovima, a divno je čudo da se to nije odrazilo na naše lepo prijateljstvo." Тражећи узрок због чега *nas dvojica pripadamo dvama udaljenim svetovima* сада му је на ум дошла једна *grešna i ničim poduprta misao*. "Dušanić zaslužuje velike pohvale i za lepo prikazane primere srpsko-muslimanske solidarnosti, pokazujući da njihove odnose nije karakterisala isključivo mržnja. O lokalnoj slozi muslimana i Srba on

govori lepim, opravdano toplim rečima (s. 541), a bliskost dva naroda efektno ilustruje podatkom da je u njegovom selu priložima pravoslavnih podignuta seoska džamija (s. 607), te da je u lokalnom četničkom odredu iz II svetskog rata bilo i dobrovoljaca muslimana. Grešna misao navodi na poređenje sa našim vremenom kad su u srpskoj izvedbi džamije bile *rušene*, uključujući bar jednu koja je nadaleko bila čuvena i kao verski objekat i kao kulturni spomenik. Izgleda da je Dušanićev zavičaj tako snažno bio orijentisan četnički da tom silnom zovu ni muslimani nisu mogli da odole. Dušanić i ja smo tokom poduzetog niza godina vodili britke polemike; grešna i ničim poduprta misao jeste ima li to ikakve veze sa činjenicom da on potiče iz eminentno četničkog kraja a ja iz isključivo i nepokolebljivo partizanskog (Kordun)."

Чини ми се да ће колега Љ. Маџар (бар делимичан, ако не и кључни) одговор на узроке тих наших разлика наћи пре на трагу таквог размишљања, него тврдње коју годинама понавља (па и у овом тексту) да либерали, за разлику од њихових неистомишљеника, више читају и раде на себи. Чак сам у једној од расправа у АЕН (2012) истакао да је „(нео)либерализам, пре свега идеологија, као што је то био и комунизам. Због тога не треба да нас чуди да су многи садашњи најватренији неолиберали бивши комунисти или њихови биолошки потомци који су једноставно језик једноумља *прекодирани* са комунистичких на неолибералне догме.“

P.S. Колега Маџар би потпору за своју *grešnu i ničim poduprtu misao* можда могао да нађе и у писању двојице српских интелектуалаца – светских људи, који су годинама живели, радили и активно учествовали у јавним дебатама САД и Западне Европе – Драгоша Калајића и Срђе Трифковића.

Господин Драгош Калајић (*Геополитика*, 2002) пише: „Уместо *пролетерског интернационализма* сада се намеће принудни модел *мултикултуралног друштва*, односно усамљене гомиле без икакве вредносне културе. Поново се уводи *деликт мишљења* који бива проказан на основу критеријума *политичке коректности*, што је управо Лењина синтагма. Исте су и етикете за жигосање неподобних: од

фашиста, реакције и национализма до популизма и ревизионизма.

И мондијалисти, попут марксиста, забрањују сваки поглед у прошлост, односно у трезоре наслеђа врлина и вредности, како би се тако искорењен човек подавао, без икаквог отпора, сваког условљавања. Марксисте су својатали *историју*, показујући противнике као некакве безумнике који се опиру *историјским процесима*, док мондијалисти својатају *свет* тврдећи за противнике да су *против света*. За разлику од марксиста, којима је *крај историје* био коначан циљ, идеолози мондијализма се убише доказујући како је тај *крај историје* дошао силом коначне победе англоамеричког, либералног капитализма те да је сваки отпор узалудан и бесмислен. Попут својих изравних предака нихилистичких марксиста, и мондијалисти прете *чисткама* односно *пургама* али то сада означавају изразом узетим из латинског језика Инквизиције *лустрацијом*.

И преварантска злоупотреба језика чини део те нихилистичке, антиевропске цивилизације. Када непријатељ каже *људска права* или *отворено друштво* – он таквим синтагмама заправо означава противљудска права те рушење свих одбрана друштва од унутрашњих и спољних претњи. Када се залаже за *транспаретност* – мисли заправо на работе под окриљем тоталног мрака. Када проповеда *либерализацију рада*, непријатељ не мисли на ослобођење рада и стваралаштва, како то лаковерна већина схвата, већ на систем у којем господари имају сваку слободу а радници никаква права.

Није случајно да су данас и овде најговорљивији поборници мондијализма или глобализације управо деца Брозове номенклатуре, која се с осветничким жаром окомљује на све српско јер су уверена да их је српска борба за опстанак и слободу лишила очекиваних привилегија. Они жуде да, као и њихови очеви, паразитски или готовински живе на грбачи српског народа, не знајући ништа друго до да као самозване судије деле свет на зле *фашисте* и добре *антифашисте*. Они сами, ноћу, исписују антифашистичке графите по зидовима *невладиних организација* како би оптужили Србе и тражили

додатну финансијску помоћ од америчких централа, што им их ускраћују или утањују, јер су *обавили посао*.

Иначе, ја не делим гнушање које Срби осећају пред деловањем таквих изрода у служби непријатељских *невладиних организација*. Напротив, кад их којим случајем видим и чујем, ја се у срцу веселим те се осећам поносним што припадам српском народу јер јасно опадам да је у њему непријатељ успео да поткупи само моралне наказе и интелектуалне ништарије.“

Колега Срђа Трифковић истиче (*Политика*, 15. фебруар 2005) како огранци Соросеве фондације у посткомунистичким земљама „без изузетка узимају искључиво децу пониклу из комунистичке номенклатуре, јер једино у њих могу да имају поверење да су поникли у породичној средини пелцованој од хришћанске традиције, националног осећања и неке пристојне личне моралности“.

Прилог бр. 3

Слободне интерпретације

Колега Љ. Маџар сувише слободно интерпретира оно о чему пише његов опонент. Као илустрацију наводим само два примера из овог најновијег текста:

"Zadivljujuće je – a Dušanićeva je zasluga da je to uverljivo pokazao – da je KuK (za Аустроугарску колега Љ. Маџар користи скраћеницу КуК) vodila jednu doslednu i jasno postavljenu *antinacionalističku* politiku, a da je to činila dovoljno fleksibilno da dozvoli i toleriše pravi procvat srpskih prosvetnih, kulturnih i crkvenih ustanova." На другом месту колега Љ. Маџар пише како је и сâм Душанић "primetio, da je KuK vladavina otvorila širok prostor za razmah pravoslavlja (s. 307)".

Међутим, на страни 307 ја ништа нисам "primetio" него сам само навео мишљење високог чиновника Аустроугарске у БиХ, барона Бенкоа, које је изложио у писму Калају о томе шта би требало предузети да муслимани не прихвате српску националну идеологију, пошто се све више муслимана (по правилу, образованијих) национално изјашњава да су Срби.

Да наведем и други, бизарнији, пример. У додатку књизи дати су етнографски записи о мом завичају, где на стр. 559

постоје и следеће две реченице: „У то време у Прибинић се досељава и један мађарски Јеврејин који отвара јавну кућу са десетак младих Мађарица, али не задржава се дуго. Мештани су се побунили и стварали му такве непријатности да је, после месец дана, морао да напусти Прибинић.“

О томе сем ове две реченице ништа више не пише (па ни о *тржишним тестовима*, те *стаситим једрим* и *кооперативним Босанкама*), а колега Љ. Маџар има своју интерпретацију мога казивања: "Primerа radi, njegov Pribinić je dobio čak i železničku stanicu (ss. 539–540), pa čak i javnu kuću (s. 559) za koju se, kako kaže (моје подвлачење), ispostavilo da nije prošla tržišni test. Možda je dozvoljeno pretpostaviti da pored stasitih, jedrih i možda kooperativnih Bosanki takva *industrija* nije ni imala šanse da opstane na tržištu."

Прилог бр. 4

Изводи из предговора и поговора моје књиге

У предговору пишем: „Трудио сам се да савременом читаоцу ову материју систематизујем и изложим на прикладан начин, како бих му уштедео време (којег данашње, поготово млађе, генерације имају све мање) и труд у трагању за бројним историографским делима и другим изворима. Желео сам да се читаоци боље упознају са тим давно прохујалим временом, уверен да ће им познавање прошлости помоћи да боље разумеју садашњост и спремније дочекају будућност...“

Нисам имао амбицију да се бавим архивским истраживањима, да пронађем примарне историјске изворе, што је задатак професионалних историчара. Међутим, строго сам водио рачуна да све што у књизи напишем буде засновано на историјским чињеницама, односно истраживањима професионалних историчара од ауторитета који су писали о овој проблематици, те сведочанствима очевидаца из тог периода.

Због тога сам при писању ове књиге свесно прибегавао екстензивном цитирању (увек наводећи име аутора и назив његовог рада у самом тексту) из више од стотину књига и чланака. Читаоци ће приметити да је најчешће реч о радовима академика Милорада Екмечића (за цео XIX век), Галиба Шљива

(за турски период), те Владимира Ђоровића и два докторанта Милорада Екмечића – Томислава Краљачића и Боже Маџара (за период аустроугарске окупације). Користио сам и записе савременика тог времена, као што су путописи странаца који су путовали овим просторима, извештаји конзуларних представника великих сила који су службовали у Босни и Херцеговини, те мемоарски записи домаћих учесника у тим збивањима.“

Наводећи податак да сам средином прве деценије XXI века (2006–2008) објавио три књиге из завичајне историје (трокњижје: *Прибинић – место у Републици Српској*, *Хроника српског села у Босни* и *Летопис српске породице из Босне*), у поговору сам истакао три основна разлога због којих се поново враћам писању књиге из историје ширег завичаја.

„Први, неко је лепо рекао да сваки човек остаје дужник завичају, па желим да се на овај начин бар делимично одужим крају и прецима; други, завичајне књиге писао сам са већим задовољством него књиге из економске проблематике, па сада као пензионер могу себи приуштити да истражујем и пишем о ономе у чему више уживам; трећи, агресивни владајући политички и идеолошки образац, који доминира на нашој јавној сцени, инсистира на поништавању српског и формирању новог идентитета и отворено врши омаловажавање, па и презрење, српског народа и његове историје, па се овом опасном духу *самопорицања* (Мило Ломпар) треба јавно супротстављати.

На јавној сцени је на делу аутошовинизам (самомржња) и ружење сопственог народа. Са највишег места у држави (од премијера Српске владе – сада председника Србије) недавно смо сазнали, из интервјуа за београдски *Нови магазин* (18.1.2014), да је његов *највећи проблем како Србе да промени, како да измени њихову свест*. То је и опште место великог броја представника невладиних организација либералне оријентације...

Велике и моћне државе инсистирају управо на *промени свести*, јер из историјског искуства знају како је тешко колонизовати народе који имају дуго и богато историјско наслеђе и развијену националну свест (Русија, Кина, Иран...)“

Прилог бр. 5

Јанусовска разматрања

На самом почетку (Уводне опаске) осврта на моју књигу колега Љ. Маџар пише: "Povod za ova razmišljanja je najnovija knjiga profesora Jovana Dušanića. Odlučujući razlog za pretakanje tih razmišljanja u pisanu formu jeste atraktivnost obrađene materije ali i izazovnost načina na koji je ona obrađena. Izazovnost se sastoji u tome što je ova knjiga – bar za autora ovog teksta – jedna neobična mešavina zanimljivih dokumentarnih nalaza i pratećih uvida, s jedne, i krajnje rđavih, gotovo neprihvatljivih postupaka u *tumačenju* i obradi, uključujući i formalne jezičke manjkavosti i pravopisne omaške, s druge strane. Tekst koji sledi ne može a da ne bude opterećen ovom ambivalentnošću i mora da padne u oči svojevrsnim odista markantnim janusovskim osobenostima."

Прилог бр. 6

Оцена књиге са суштинске стране

"Dušaniću se mora odati veliko piznanje i za to što je proučio i u pitkom obliku sažeo ogromnu literaturu, uključujući i mnoge davno objavljene spise, kao i neobjavljene rukopise. Ovi potonji mahom su nepoznati i većem delu akademske javnosti, a o onoj široj publici da se i ne govori. Ti spisi – posebno oni u rukopisnoj varijanti – nedostupni su i najobrazovanijem delu naše čitlačke publike, a neki od njih su pravi rariteti i kao takvi nedostupni i profesionalnim istoričarima. Time što je tu obimnu literaturu pregledno razmotrio i sažeo pružio je ogromnu uslugu velikom broju ljubopitljivih i angažovanih čitalaca: uštedeo im je veliki trud samostalnog preturanja po starim izvorima, a u isti mah pružio veliku količinu značajnih i zanimljivih istorijskih informacija.

Kao važan i za mnoge od nas dragocen nusprodukt osnovne sadržinske celine koju obuhvata ova knjiga – a to je istorija Srba u Bosni i Hercegovini tokom XIX i prve petine XX veka – u knjizi su prezentirani najvažniji, zaista ključni momenti iz opšte nacionalne istorije, tj. iz povesti celog Srpstva. Ti momenti uključuju vladaoce nezavisnih srpskih država, ključne događaje koji su opredelili istorijske tokove (velike bitke, smene vlasti, krupne preokrete u državnim i društvenim datostima, promene u režimima vladanja...) i tokove kulturnog i duhovnog razvoja, posebno ulogu i uticaj

pravoslavne crkve i građanske inicijative na planu prosvetnog razvitka u eri nešto zakasnele ali impresivne i značajne prosvećensoti.

Dušanić je na malom prostoru, rezervisanom za tu kategoriju informacija, skupio i pregledno izložio tako veliku masu bitnih elemenata da će mnogi, čak i kad ne bi imali drugog razloga, upravo zbog toga brižljivo čuvati ovu knjigu i koristiti je kao svojevrsnu referentnu kreaciju (*reference book*)...

Knjiga pokriva jedan izuzetno važan odsečak naše nacionalne istorije i sadrži masu informacije koje su za širu javnost toliko nepoznate da su u njenoj percepciji na samoj granici nepostojanja, a mnogo toga delovaće kao osvežavajuća novina i onoj užoj, profesionalno upućenoj javnosti. Dušanić je svoj tekst usmerio na jedno precizno definisano i sticajem okolnosti dobro odabrano, reprezentativno geografsko područje, a te uvide natopljene lokalnom bojom, koja je u ovakvim tekstovima uvek dobrodošla, pratio celishodnom i vrlo korisnom selekcijom istorijskog materijala vezanog sa BiH i relevantnog za ceo srpski narod.

Područje na koje je njegova analiza usredsređena reprezentativno je u smislu destimulativnog ambijenta i pogubnih posledica koje su karakterisale vekove robovanja pod turskom vlašću, ali i u smislu radikalnih promena i dalekosežnog društvenog preokreta koje je donela austrougarska (u daljem tekstu KuK) okupacija. U narativu koji je razvijen u opisu sudbine šireg kraja u kome je locirano njegovo rodno selo dobro se reflektuje sudbina cele BiH, a mnogo toga što je u njemu sadržano mnogo i rečito govori o sudbini i golgoti celog srpskog naroda.

Nemoguće je ne uočiti, a sigurno se mora pohvaliti, entuzijazam i žar sa kojim on prikazuje događaje i procese u našem nacionalnom biću i neugasle slobodarske težnje zajedno sa akcijama i delovanjima preduzimanim na liniji njihove što potpunije realizacije. Dušanić voli svoj zavičaj i emotivno doživljava celu BiH, a to njegovom tekstu daje karakter nadahnutog kazivanja i kreativnog entuzijazma koji lepo izvedenom narativu daje dopadljiv pečat moralnog vaznesenja i estetskog oblikovanja odgovarajućeg materijala.

U svom pregledu istorijskih zbivanja i društvenih promena koje su njihov logički korelat, Dušanić je izneo mnogo činjenica koje su

ne samo slabo poznate nego čak i doslovno iznenađujuće. Znatan broj neočekivanih uvida, pa čak i neobičnih, opštim predstavama suprotstavljenih elemenata daje njegovom tekstu svojstva dramske napetosti, čini ga dinamičnim i intrigantno zanimljivim za veliki broj čitalaca. U teoriji informacija iznenađenje je mera informacionog sadržaja primljenih poruka, a u toj ravni autor je javnost štedro obogatio. Iznenađeni čitaoci ispostaviće se kao spoznajno obogaćeni učesnici ove intelektualne interakcije, a edukativni učinak knjige pokazaće se kao nesumnjiv i značajan.

Etička osobenost ove knjige predstavlja predvidiv učinak i dragocen rezultat činjenice da se ona bavi onom teritorijom iz južnoslovenskog regiona u kojoj je bilo ponajviše ugnjetavanja, odricanja, oskudevanja i pojedinačne i kolektivne *nesreće*. BiH je uveliko i bespogovorno prepoznata kao balkanski i evropski *karakazan*. Može se reći da je gotovo nezamisliva neka nedaća ili istorijska kataklizma koja se događala na Balkanu i u Evropi a da je zaobišla BiH, bolje rečeno da je nije pogodila teže i žešće nego druga područja.

Upravo stoga, poniranje u istorijsku sudbinu i modalitete preživljavanja ovog dela Balkana ima očitu moralnu dimenziju, a to opredeljenje za bavljenje tom sudbinom i angažovano kazivanje o pratećim izgledima i naporima za napredak nesumnjiva je vrlina ovog teksta. Dušanić o svom zavičaju i o BiH ne piše hladno i objektivno, sa neutralnom i nezainteresovanom distancom, nego angažovano i predano, kao čovek koji pustolovine i peripetije tog *vilajeta* ne samo izučava i tumači nego proživljava i stradalnički podnosi.

Zahvaljujući tome što je razumljivim jezikom obradio velike segmente iz istorije BiH, Dušanić je mnogo doprineo izgradnji mosta između profesionalno razvijane historiografije i šire javnosti, a to znači između korpusa profesionalnih, uže specijalizovanih istoričara i običnih čitalaca. Zahvaljujući njegovom tekstu široj publici biće bliža i dela istoričara profesionalaca: znanja stečena čitanjem njegove knjige omogućiće delotvorniju apsorpciju informacija sadržanih u radovima pisanim sa strožijim naučnim pretenzijama i oblikovanim shodno tamo prevlađujućim stručnim standardima...

Dušaniću se mora odati priznanje za vredno prikupljanje opsežne i zanimljive građe i naučno potvrđenih nalaza" и "istaći neočekivane, te stoga i neočekivano vredne, informacije i nalaze sadržane u ovoj intrigantnoj knjizi. Oni su toliko iznenađujući i toliko zanimljivi, da bi bilo nekorektno ne skrenuti pažnju bar na neke od njih, a oni su, s druge strane, toliko izazovni i zanimljivi da je prosto nemoguće odoleti iskušenju da se iznesu makar i u strogo svedenoj selekciji. Pre svega, valja istaći da je Dušanić u mnogim delovima svoga spisa otkrio i dokumentovao važne društvene činjenice. Jedna takva činjenica..." (у наставку се наводи читав низ чињеница – моја напомена).

Колега Љ. Маџар указује на потешкоће које је имао при писању свога текста. "Upadljivo je i pomalo šokantno da ovaj tekst teče svojim uvodno najavljenim janusovskim koritom. Bezmalob superlativne pohvale smenjuju se sa oštrim kritikama. Upravo to je najveća muka njegovog pisanja."

У самом пропратном писму колега Љ. Маџар констатује да сам обрадио једну више него значајну тему, али сам пропустио јединствену прилику да истражим учинке једне радикалне и далекосежне институционалне промене – пребацивање БиХ из владавине оријенталне деспотије у једну уређену правну државу.

"Umesto da se to oceni kao izvanredna epohalna promena, Ti si se priključio horu naših nedotupavnih istoričara koji kukaju što je berlinskim kongresom sprečeno ujedinavanje BiH i Srbije. To ni tada ni kasnije nije bila realistična istorijska opcija, a svodilo se na zahtevanje teritorije koja Srbiji nije pripadala. Istovremeno je značilo posezanje za tuđim i udar na tadašnje zakone i međunarodno pravo. Taman posla! Da se kojim čudom dogodilo to ujedinjenje, prvo što bi srbijanski divljaci uradili bilo bi rušenje bosanskih i hercegovačkih džamija, kao što su ih porazarali i u Srbiji (ostale su samo dve), a ne bi se mnogo ovajdili ni od srbijanske vlasti... Rušeći džamije i istrebljujući sve *tursko* Srbija bi Bosni iščupala dobar deo njene duše. Povrh toga, naši istoričari, i Ti sa njima, voleli bi sa je Srbija nekako uspela da šćapi BiH iako bi više od polovine stanovništva (muslimani plus katolici) to doživeli kao svoju etničku katastrofu."

Колега Љ. Маџар ће то у самом тексту детаљније образложити. "Ovaj jedinstveni društvenoekonomski obrt Dušanić nažalost nije stavio u središte svojih razmatranja – mnogo više ga je zanimala borba za srpsku autonomiju i samosvojnost – ali je ipak, donekle i usput, pružio obiman empirijski materijal koji omogućava da se razvijaju i upotpune paralelne i nezavisne analize tog krupnog, doista globalnog sistemskog preobražaja...

Okupacija BiH, kao rezultat Berlinskog kongresa iz 1878. godine, neizbežno se doima kao *experimentum in vivo* koji poslenicima iz oblasti društvenih nauka daje jedinstvenu mogućnost proučavanja modaliteta i efekata jedne radikalne institucionalne promene. To je mogućnost koja pruža uvide u dalekosežna materijalna pomeranja koja na istoj objektivno datoj i teritorijalno definisanoj resursnoj osnovi mogu da produkuju promene društvenih ustanova i svekolikog sistema upravljanja. Nemoguće je pisati o takvoj promeni a ne zauzeti, makar i implicitno, stav prema njoj. Takav stav oformio je, dakako, i Dušanić, ali je to učinio samo implicitno a ne i eksplicitno. Implicitnost stava ispoljava se u tome što su izostali jasni ili čak bilo kakvi *kriteriji* za ocenu proisteklih promena, pa nije do izražaja mogla da dođe ni logika i metodologija primene tih kriterija. Začuđujuće je, ali ne i pohvalno, da je u knjizi izostala precizna artikulacija tih kriterija i, posebno, njihova logički rigorozna primena.

Odsustvo kriterija i njihove primene najbolje se vidi po jednom odbojnom ako ne i radikalno negatorskom stavu koji je zauzet prema KuK upravljanju u BiH i pratećem sistemu vladavine. Zajedno sa našim uglednim i inače merodavnim istoričarima (Ekmečić, Ćorović...) autor veoma kritički tretira tu tako iznenadno i za mnoge neočekivanu vladavinu. Gde god se u knjizi pružila prilika, Dušanić govori o teškom položaju srpskog življa u okupacijom preobraženoj BiH, u ambijentu za koji je i našim istoričarima i svim obaveštenim laicima bilo i ostaje jasno da se bitno, dalekosežno i neprepoznatljivo razlikovao od ranijeg sistema turske vladavine. Lamentacije o teškom životu seljaka, uz citiranje Petra Kočića (s.250), doimaju se kao neverljive i neprimerene u svetlu poznatih činjenica o njihovom stravičnom položaju pod turskom vlašću.

I opet, neko stanje stvari ili položaj neke skupine aktera mogu se razumno oceniti kao dobri ili loši samo u svetlu *ostvarljivih i dostupnih* alternativa. Primera radi, poređenje sa razvojem Srbije iz toga vremena nije celishodno i nije primereno, jer *ta* alternativa bosanskohercegovačkom području nije bila na raspolaganju; u odsustvu okupacije jedina opcija, varijanta bez alternative, na tom području bila je turska vladavina, a od nje se nešto lošije ne da zamisliti ni uz povećani napor imaginacije. Neće biti mnogo preterano ako se kaže da bilo šta da se pojavi kao smena i zamena za turski režim ne može a da ne predstavlja znatan, ako ne i silan napredak. Nema potrebe, a nema ni smisla da se šire obrazlaže koliko je strašan i po Srbe doslovno pogibeljan bio sistem turske vladavine...

Dušanić je više impresioniran austrougarskom politikom ograničavanja, pa i krutog sputavanja, srpskih istrajnih nacionalnih stremljenja, sa ujedinjenjem celog srpstva kao krajnjim ciljem. U toj KuK politici, međutim, sve je predvidivo i ništa nije bizarno ili izopачeno. U analizi međunarodnih odnosa i odgovarajućeg ponašanja država kao aktera u tim odnosima najlogičnija je i najprirodnija stvar da se čuva državna celovitost i onemogućavaju sve inicijative upravljene na njeno potkopavanje. Kad bi se legitimnost nacionalnih aspiracija cenila samo po njihovom pukom postojanju i eventualno po njihovom intenzitetu, ne bi za Srbiju, primera radi, ostao nijedan argument za ustavno i političko čuvanje Kosmeta kao dela nacionalne teritorije.

Postoji nešto što je starije i važnije od nacionalnih aspiracija i odgovarajućih akcija i pokreta. Teritorija BiH *legalno* je pripadala turskoj carevini i, kao rezultat Berlinskog kongresa, *legalno* bila prevedena u režim KuK vladavine. U takvom međunarodnopravnom aranžmanu insistiranje na svesrpskom ujedinjenju podrazumevalo je, pored ostalog, *posezanje za tuđim*, a to bi, bar iz današnje perspektive, moralo da se tretira kao nedozvoljeno. U vreme današnje, na početku XXI veka mi ponovo učimo vrednost i civilizacijsku težinu vladavine prava, pa bismo možda već morali da u tom svetlu revalorizujemo, dakle *preocenimo*, neke nipošto beznačajne segmente naše nacionalne istorije.

Nije bez značaja ni činjenica da su BiH odvajkada – i to u ukupnom broju koji je manje-više bio uporediv sa ukupnim srpskim stanovništvom – živeli ljudi drugih vera i drugih etničkih odnosno narodnosnih opredeljenja. Vuk Drašković je tu činjenicu efektno izrazio često citiranom metaforom o tigrovoj koži. I pored priklanjanja izvesnog dela muslimanskog življa, mahom intelektualaca, srpskom etničkom korpusu – Dušanić o tome nažalost ne daje nikakve brojčane informacije – sigurno je da te druge narodnosne celine *nisu* svesrpsko ujedinjenje prihvatale kao *svoj* nacionalni ili drukčije definisan kolektivni cilj. Da je moglo da bude izvedeno, kao što nije ni dan-danas, srpsko ujedinjenje podrazumevalo bi i sadržavalo znatne i valjda neprihvatljive elemente nasilja nad drugim etničkim odnosno verskim celinama.

Iz činjenice da je težište ove knjige na opravdano podvučenom XIX veku, a da se upravo u tom veku dogodila jedna od najsudbonosnijih promena i svekolikoj istoriji BiH, nije mogla da ne proistekne potreba da se ta epohalna promena okarakterise i da se oceni njen značaj za potonji razvitak ove prostrane i sigurno važne južnoslovenske oblasti. Slabost knjige je u propuštanju da se eksplicitno i precizno artikulišu odgovarajući kriteriji. Međutim, pošto se zauzimanje stava prema toj promeni nije moglo – a zasigurno nije ni želelo – izbeći, ti kriteriji su morali nekako da se ustanove, makar i u indirektnoj i stoga nedovoljno razaznatljivoj formi.

Tu se Dušanić priklonio široko uočljivoj praksi naših istoričara i posredno odredio neke svoje normativno postavljene kriterije, dovoljno visoke da četrdesetogodišnja vladavina KuK ispadne, po Srbe pa tako o generalno, nepovoljna i načini se pogodnom za žestoke kritike. Takav postupak je logički nezasnovan i naučno neodrživ. Neprihvatljiv je stoga što logički ne vodi jednoznačnim, pouzdanim i dokazivim, zaključcima i što zahvaljujući izboru tih proizvoljno postavljenih i neizbežno promenljivih kriterija može da se dokaže šta god se želi.

Pomenuta logička neodrživost ovakovog postupka sledi upravo iz činjenice da može da dovede do širokog dijapazona vrlo različitih, dakako i protivrečnih, zaključaka i nalaza. Postupak koji ne omogućava proveru raznih propozicija, i to uz oslonac na procedure

koje, kad se koriste od strane drugih analitičara, omogućavaju i nalažu izvođenje *istih rezultata* logički je neodrživ i naučno neprihvatljiv. Algoritam koji za istu stvar omogućava da se dokaže da je i kompaktna i rastresita nema logičko utemeljenje i ne može imati nikakve veze sa naukom. Iako je naveo veliki broj detalja iz kojih pronicljiv čitalac može da zaključi da je KuK režim u BiH doneo neviđene, u odnosu na turski zeman spektakularne promene, opšta njegova ocena ovog prelomnog perioda u istoriji BiH nedvojbeno je nepovoljna. Vredi parafrazirati: baš u tome je sadržana napred istaknuta kontradikcija. Tu se on lagodno našao u društvu sa Ekmečićem, Čovovićem i – zašto i to ne reći – sa Petrom Kočićem.

Bilo kakva negativna ocena KuK okupacije jednostavno je netačna, a moglo bi se reći da je u izvesnom smislu i nepravična. Kad se taj veliki preokret i silni polet u razvoju ove teritorije nepovoljno oceni, onda to nije problem te vladavine i aktera koji su iza nje povlačili opredeljujuće poteze, nego je problem analitičke neutemeljenosti samih tih analitičara, problem njihovog proizvoljnog i ničim opravdanog priklanjanja nekakvim visokim kriterijima po osnovu kojih takva mračna ocena neizbežno mora da usledi. Jasnoće, ali i farsičnosti radi, ako kao kriterijum kvaliteta KuK vladavine postavimo zahtev da se neizostavno poradi na prisajedinjenju BiH Srbiji, pa makar se to kosilo sa interesima te carevine i makar podrazumevalo nasilje nad otprilike polovinom stanovništva ove teritorije, onda neizostavno dolazimo do zaključka da je to bila opresivna, nepravična i nasilnička vladavina. I opet, problem nije u segmentu stvarnosti koji se procenjuje nego u apsurdnim i ničim opravdanim arbitrarnim kriterijima na osnovu kojih se taj odsečak stvarnosti procenjuje.

Bez opštevažećih i logički obavezujućih kriterija nemoguće je oceniti problemski sklop sa kojim se bilo kakav analitičar bavi. U slučaju procene okupacijskih politika i odgovarajućih rezultata takav se kriterij nameće sam po sebi. To je poređenje svega što je KuK za tih četrdeset godina ostvarila u BiH sa onim četvorovekovnim jadom i civilizacijskom katastrofom koje je nesrećna bosanskohercegovačka smeša naroda pretrpela za turskog zemana. U tako neuređenoj, u mnogo čemu necivilizovanoj zemlji ni sami muslimani nisu mogli bogzna kako dobro da prođu, iako toga nisu morali da budu svesni.

Ovde će biti ponovljeno, i to verovatno ne poslednji put, da je Dušanić napravio veliku grešku što na osnovu raspoloživih informacija nije dao analizu *ekonomskog razvoja*, i to uporednu analizu *razvoja* iz turskog vaktā sa razvojem koji je za tih četrdeset godina ostvaren pod upravom KuK. Ovde je Dušanić kao istoričar-amater izdao, bolje rečeno izigrao Dušanića kao profesionalnog ekonomistu. Da je to učinio, njegova predstava o tome šta je u BiH za četiri decenije postigla KuK morala bi da bude bitno drugačija, u stvari dijametralno suprotna.

Sva je sreća da je Dušanić izneo jedan veći broj detalja iz kojih usredsređeniji čitalac može da nazre, pa i da zaključi, šta je sve ta okupacija značila za BiH. Pomalo metaforički, ali baš i ne sasvim, KuK je u BiH za ciglo 40 godina postigla veći napredak, i u smislu pozitivnih doprinosa postigla više, nego otomanska carevina za prethodna četiri stoleća. Pored sasvim izvesnih institucionalnih pomaka – uvođenja vladavine prava, bitnog jačanja zaštite svojine i ugovora, instaliranja velikog broja *neophodnih* državnih institucija, organizovanja popisa imovine i stanovništva i čega sve ne – okupacija je u turbulentnu bosanskohercegovačku sredinu donela, makar i relativni, *mir*. Ekonomske efekte mira čak ni ekonomisti često ne sagledavaju na pravi način. Mir je kao i vazduh, uzima se zdravo za gotovo čim je i sve dok je obezbeđen a njegova vrednost se u punoj meri sagledava tek kad se izgubi. Ekonomski napredak i sve što iz njega predvidivo proističe, a potom relativni mir, uz bune i nemire daleko ispod nivoa na kome su plamsali tokom turske vladavine, doneli su i Srbima veoma mnogo baš kao i drugim verama ili narodima.

Srbi su sigurno bili sputavani u svojim nacionalnim pregnućima, ali to je deo politike kojom je KuK čuvala svoj integritet, baš kao što su to valjda oduvek činile i čine sve države na svetu. Ne uvažiti sva silna dostignuća na ekonomskom, pa tako i na drugim planovima i frontalno osuđivati KuK bilo bi otprilike isto kao kad bi jedan do na smrt izgledneo čovek bio uveden u prijatnu prostoriju i nahranjen, ali bi na kraju zamerio što obilan ručak nije na kraju bio krunisan i tortom!

Malo je oblasti društvnog života koje čvrstim, uvek nezaobilaznim *materijalnim* nitima nisu vezane za ekonomsku

osnovu. Da se Dušanić nije oglušio o svoj profesionalni poziv i da je *dužnu* pažnju posvetio ekonomskom razvoju i sigurnom prelomu trenda koji je donela okupacija, on bi drukčije *morao* da razmišlja i piše i o drugim društvenim pojavama i dešavanjima. Iz toga bi proistekla mnogo povoljnija slika po okupaciju i po KuK. Autor kao da smeće s uma važne pojedinosti koje je sam izneo.

Primeru radi, njegov Pribinić je dobio čak i železničku stanicu (ss. 539–540), pa čak i javnu kuću (s. 559) za koju se, kako kaže, ispostavilo da nije prošla tržišni test. Možda je dozvoljeno pretpostaviti da pored stasitih, jedrih i možda kooperativnih Bosanki takva *industrija* nije ni imala šanse da opstane na tržištu. Vrlo je znakovita i informacija da su sa novootvorenim firmama – među njima je jedna od najvećih destilacija u tadašnjoj Evropi (s. 261), zatim izgradnja transportnih komunikacija (s. 261), elektrana, pruga, kao i otvaranje rudnika uglja (s. 264) – stizale *moderne tehnologije*, sa čim se ne može pohvaliti današnja Srbija i pored štedrog subvencionisanja stranih investicija.

Skraćujući teška srca, s obzirom na mnogo prikupljenih elemenata, sve iz ove knjige, neka bude konstatovano da bez velikog prevrata koji je donela KuK ne bi pre svega bilo znatnog ekonomskog napredovanja Srba u BiH, pa time – *relativno gledano* – ni procvata u kulturi i prosveti, velikog poleta u donatorstvu, pa ni impozantnog oživljavanja političke borbe za razna srpska prava. Ta odista ipmresivna borba krunisana je uz ostalo punim uspehom u zadobijanju crkveno-školske autonomije, što ispravno konstatuje i sam Dušanić (s. 498), nakon što je, pored ostalog, primetio, da je KuK vladavina otvorila širok prostor za razmah pravoslavlja (s. 307). Iz svega što je naveo, a što se ovde tek delimično reinterpetira, decidno sledi da sva ta dostignuća, uključujući i ona sa impresivnog spiska preuzetog (i korektno citiranog) od Ekmečića, ne bi baš u tom stepenu i formi mogla da budu postignuta da zemlja nije bila ekonomski oživljena jednim novim, civilizacijski osmišljenim institucionalnim poretkom.

Pored ekonomskog poleta, taj poredak je doneo poznatu austrougarsku varijantu *vladavine prava* koja je silno razmakla dotadašnja ograničenja i otvorila prostore slobode, omogućivši političke akcije, često i direktno suprotstavljene vlasti, kakve su za

turskog vakta bile jednostavno nezamislive. Kritika tobožnje pristrasnosti austrougarskih vlasti u održavanju i pravnoj zaštiti begovskih feudalnih privilegija pokazuje frapantno nerazumevanje suštine i važnosti vladavine prava i promašena je i neumesna. Sa tom značajkom sistema i politike KuK sasvim je konzistentno njeno uzdržavanje od bilo kakvog pregnuća da se ograniči gradnja džamija ili čak da se pristupi njihovom uklanjanju. Koji je to kontrast u odnosu na ono što se dogodilo u Srbiji (ne računajući Novopazarski sandžak) gde su od sijaseta džamija – siluete gradova bile su u znaku minareta – ostale, čini se, samo dve, u Beogradu i Nišu! Tadašnje vlasti džamije su u Srbiji jednostavno zbrisale, zaboravljajući da su i to kuće božje. Slično *begovskim privilegijama*, i taj odnos prema muslimanskim bogomoljama izraz je ozbiljnog poimanja i dosledne primene vladavine prava.

Neupitna opredeljenost za vladavinu prava usloвила je da budu sačuvane i muslimanske bogomolje i *begovske privilegije*. Sasvim predvidivo, kritičari odnosa prema *feudalnom poretku* propuštaju da zapaze da je KuK stvorila i pravno formalizovala mogućnost otkupa kmetova (s. 483) – prostori slobode otvoreni su onoliko koliko je bilo moguće s obzirom na neprikosnovenost postojećih, dugo važećih prava. I u tom pogledu okupacija je u poređenju sa prethodnim sistemom značila vidan napredak.

Nije slučajno da je i sam poštenu Dušanić prosto bio prinuđen da konstatuje da je KuK bolje uređena država od Turske (*passim*, posebno ss. 231, 419–423, 483). Svako procenjivanje promena u BiH nakon ključne 1878. godine, ako nije stavljeno u kontekst onoga što je za turske vladavine prethodilo, analitički je duboko defektno i konceptijski promašeno, te stoga sadržinski i suštinski pogrešno."

Прилог бр. 7

Оцена књиге са формалне стране

Прво да погледамо како колега Љ. Маџар види формалне домете и вредности ове књиге са светлије стране Јанусовог лица, а потом и са њене тамније стране.

"Dušanić je rođeni pisac – njegov jezik je bogat i njegov izražaj snažan... Njegov stil je više književnički nago naučnički, a na mahove se doima čak i kao pesnički. Zahvaljujući tome, on je veoma

mного rekao navodeći žive, izrazito rečite detalje. Po tim detaljima on podseća na dobre pisce koji kroz par pojedinosti o društvenim stanjima i socijalnim zbivanjima kažu više nego što naučnici u svom suhoparnom vokabularu izraze na desetinama stranica...

On je bez sumnje nadaren pisac, autor bujne i bogate leksike, posednik sposobnosti za fleksibilnu i pitku rečenicu, čovek sa finim osećanjem za ritam rečenice i težinu i nosivost reči, pisac koji tako rafinirano iznijansira reči po značenju i gradaciji intenziteta onoga što treba izraziti. Prirodni dar je izraz kojim se najtačnije mogu iskazati pozitivne značajke njegovog stila i pisanja. Snop prirodno datih sposobnosti predstavlja onaj literarno relevantan kompleks prednosti u kojima je Dušanić jak...

Bogovi su prema profesoru Dušaniću bili širokogruđi i darežljivi: dali su mu dar za jezik, smisao za nijanse u značenju reči i pisanje. No, to Dušanić nije na pravi način nadgradio. Ono što je imalo da se nauči nije u potrebnoj meri dodao svojim darovima. To što je zavisilo od bogova kod njega je dobro, ali ono što je zavisilo od njega nije dovoljno dobro."

Затим колега Љ. Маџар прелази на тамнију страну Јанусовог лица. "U svom kritičkom delu ovaj tekst će se odnositi ne samo na autora nego i na urednika edicije u kojoj je publikovana i na lektora kroz čije je ruke morala da prođe. Dakako, ukoliko je odgovarajućeg urednika i lektora uopšte i bilo. U ambijentu zakrčljale privrede i osirotelog društva, u posebno teškom položaju našla se i izdavačka delatnost, pa se na toj pustopašici namnožilo mnogo sitnih i finansijski slabašnih izdavača koji nisu u stanju da obezbede normalno uređivanje, lekturu, korekturu...

Predmet knjige je istorija i društveni položaj Srba u BiH u XIX veku, a u nju je nagurao toliko stvari koje u knjigu sa tim predmetom obrade *ne spadaju*... Bitno je da sa predmetom knjige – položaj i istorija Srba u BiH tokom XIX veka – oni baš nikakve veze nemaju i da je autor pokazao jedno zaprepašujuće odsustvo smisla za sam taj predmet i za meri u kojoj je i to što u knjigu ne spada opteretio preopširnim opisima...

Drugi krupan nedostatak su ogromna poglavlja... Tu su data poglavlja na desetinama stranica, bez ikakvih odeljaka, međunaslova i podnaslova... U slabosti kompozicije spadaju i neodmereno brojni i

pokadšto zaista preopširni citati, a njihovo nabranje zauzelo bi ovde previše mesta...

Knjige koje imaju imalo pretenzije da budu shvaćene kao ozbiljni naučni tekstovi – a ova knjiga je, bar po nominalno naznačenom predmetu, iz oblasti istorije – morale bi imati predmetni i imenski registar. U ovoj knjizi takvih registara nema... Umesto da na kraju da spisak literature, pa da se u tekstu poziva na broj ili godinu, kako se to uvek radi, on je propustio da sačini i na taj način koristi spisak, pa u tekstu svaki put, po ko zna koliko puta za pojedine izvore, uvek iznova navodi pun naslov citiranog dela...

U njegovom tekstu ima više gramatičkih i jezičkih grešaka nego što je, bar po mom mišljenju, snošljivo i dozvoljeno...

Прилог бр. 8

Поређење са Петром Кочићем

Нисам разумео смисао речи "zašto i to ne reći" уз навођење Петра Кочића. Мени увек чини част када ме неко пореди са њим (као наш колега Б. Бабић који у једном тексту – „Особени стваралац и врстан полемичар“ – пише: „Професор Јован Душанић је својим делом и односом према окружењу стекао посебно место међу економистима Србије. Прво, он задивљује својом високом стручношћу за питања о којима пише. Истина, стручност се може научити. Друго, следи оно што не може да се научи. То је смисао за литерарно изражавање. Да се на време определио за бављење књижевношћу, вероватно би надмашио Петра Кочића. Али бисмо имали једног великог економисту мање...“), чак и са његовим јунацима (као у посвети професора Милорада Закића: „Својом борбом и усправним ставом Јован Душанић нас подсећа на Кочићевог јунака који раздрљених прса гази кроз мећаву“).

Прилог бр. 9

Савремени колонијализам и либерализам

Опаске о савременом колонијализму и либерализму дао сам у поговору књиге на свега неколико страница. Интересантно да је колега Љ. Маџар у свом тексту (33 странице) овим питањима

посветио више страница, него што сам ја то учинио у кратком поговору у књизи која има укупно 707 страна.

У поговору књиге написао сам да је савремени колонијализам много опаснији и суптилнији од класичног: „За разлику од класичног колонијализма, који је насилно наметан уз отпор становништва и локалних елита, политичка и финансијска квази елита га призива и моли да буде колонизована, академски и медијски делатници то подржавају, а грађани на нови колонијализам мирно пристају.“

Аустроугарска је морала да употреби оружану силу (280.000 војника) како би окупирала Босну и Херцеговину (1.150.000 становника) јер је локално становништво томе пружало и оружани отпор. Када је напokon (после три месеца и великих аустроугарских губитака – хиљаде погинулих војника и стотине официра) отпор био савладан, Аустроугарска је морала да држи значајне војне снаге како би се предупредили нови устанци становништва. Један енглески политичар који је почетком XX века пропутовао БиХ закључио је да Аустроугарска ангажује више војних средстава да држи у покорности народ БиХ, него Енглеска у Индији, где има скоро 300 милиона становника.

У вези са овим питањем, желео бих да буде регистровано сведочење једног инсајдера, колеге Љ. Маџара, који је био сарадник или функционер државних власти, како у 80-им и 90-им годинама XX века, тако и у XXI веку. Наиме, он у овом тексту пише: "Тачно је, као што алудира професор Душанић, да је по нашим министарствима и агенцијима било расуто подоста страних саветника (за неке од њих уверио сам се да немају неку особиту вредност), али је чињеница да ниједан од њих није дошао самоволјно него су сви *pozvani* од наше легитмно изабране власти, тј оних garnitura које не би биле на власти да за њих није, често listom, гласао тај одабрани народ у који професор Душанић има толико поверења, ако није рећ и о *divljenju*." Он је то написао у овом свом тексту, као реакцију на мој кратак осврт на актуелни неоколонијализам (којег поредим са класичним колонијализмом аустроугарског типа): „Данас ће богати и моћни (колонизатори) само на кључна места у држави (под изговором *добрих услуга* наших западних партнера – *пријатеља*) разместити *своје саветнике* (из ММФ-а,

Светске банке, НАТО-а, обавештајних служби...) директно у здања државних министарстава и других важних државних институција (као што је централна банка) и побринути се да се на кључним местима у држави нађе што више компрадора – *стручњака за варварска питања.*“

Истине ради треба рећи да размештање иностраних „саветника“ у државне установе није карактеристично само за Србију, него за већину постсоцијалистичких земаља. Колегу Љ. Маџара ћу подсетити на писање његовог учитеља проф. др Бранка Хорвата који је за Хрватску (у књизи *Какву државу имамо и какву државу требамо*, 2002) написао: „Страни консултанти седе у нашим државним установама – као што су 1945. године седели совјетски *стручњаци*. И у то име одлива се десетине милиона долара у иностранство. Некада смо стварали производне капацитете, а сад тобоже не знамо њима управљати. Очигледно се ради о срозавању земље на колонијални ниво.“ Интересантно да су погледи њих двојице на транзицију постсоцијалистичких земаља били исто тако „галатички“ удаљени. За разлику од колеге Љ. Маџара, професор Б. Хорват био је оштар критичар економске транзиције наших земаља које су се реализовале (под будним оком ММФ-а) у складу са Вашингтонским договором и базирале на три основна реформска стуба: стабилизација, либерализација и приватизација. Тако он у наведеној књизи, између осталог, пише: „Међународни капитал – и стога ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација – тражи пуну слободу кретања капитала без икакве контроле... Наводе се *теоријска* образложења како потпуно слободна трговина максимизира економско благостање. Но још је пре два века Фридрих Лист знао да то вреди само за партнере једнаке економске моћи. Остали, међу њима и Хрватска, биће експлоатисани. Земље су по свом привредном, политичком и културном развоју веома различите, а исто тако и по економској моћи. Због тога прокламација о слободној трговини и слободном кретању капитала представљају реакционарну пропаганду политички и економски јаким који желе експлоатисати слабије. То се види одмах по противуречним захтевима кад нека богата земља

захтева слободу кретања капитала (*свога*), а у исто време забрањује слободу кретања људи (*других*). Експоненти капитала лако проналазе опортунистичке научне раднике који објашњавају – од својих бруцоша па до других држава као што је наша – да је слободно кретање робе и капитала корисно за све. То је тачно кад су услови привређивања подједнаки. То је лаж кад се они екстремно разликују.“

У вези са питањем (нео)либерализма колега Љ. Маџар је „ревидирао“ ранији став и у новом тексту пише: "tzv. neoliberalne – ovo *neo* je prikačeno kao pogrdan prefiks, jezička smicalica koja liberalnu misao treba da predstavi u posrdnom vidu." На расправи у АЕН 2015, године, констатовао сам и написао: „Желео бих да истакнем да сам захвалан колеги Маџару на јасно изнетом ставу (у његовом раду – *Мој обрачун с њима: пошаст претераног државног интервенционизма*)... да неолиберализам ипак постоји (наводећи и разлоге због чега треба да се либерализам у својим савременим обогаћеним верзијама назове неолиберализмом – стр. 146). Надам се да због тога неће имати непријатности од стране сопственог идеолошког клана, пре свега, сарадника широко афирмисаног (како то тврди колега Маџар) истраживачког Центра за либерално-демократске студије.“ Очигледно да се моја нада није обистинила.

Желео бих да укажем и на једну опсесивну тезу коју често износи колега Љ, Маџар, којом покушава да објасни супериорност присталица над противницима либералне идеје. Свој пут од ригидног антилиберала до садашњег ватреног либерала он веома једноставно објашњава и у овом тексту, па пише како је до "liberalizma došao *čitanjem*", а за мене који нисам прешао тај пут тврди: "To što je zavisilo od bogova kod njega je dobro, ali ono što je zavisilo od njega nije dovoljno dobro."

Интересантна су његова објашњења како (и која врста) људи прелазе пут од антилиберала до либерала и обратно, које је изложио у тексту (*Мој обрачун с њима: пошаст претераног државног интервенционизма*) који је поднео (2015) у расправи на АЕН. На нелогичност и противречност објашњења указао сам тада на расправи и написао: „Прво колега Маџар пише: *Аутор овог текста (је) у својим давним младим годинама био на*

истим, или чак тврђим, позицијама него данашњи антилиберали, са којим се овде полемисхе, али да је са протицањем времена и учењем економије систематски и континуирано еволуирао у смислу прихватања либералног погледа на привреду и друштво у целини. Тако се и оформило чврсто уверење о позитивној корелацији између професионалне економске културе и степена у коме се прихватају и гаје либералне идеје.

Неколико страница после тога, у истом тексту, он пише како поклоници антилиберала радо истичу случајеве неких нобеловаца и сличних професионалних величина који су (као) променили стране. Били су наводно велики поборници тржишта, а онда су, сагледавши своју једностраност, начинили стручни salto mortale, окренули лист и потпуно се пребацили на ону супротну страну, те истиче да то не доказује ништа него могућу чињеницу да нам је и у светским размерама део струке професионално, а можда и психички, нестабилан. Прави људи, а можда и прави научници, биће да се препознају по томе што стабилно остају при својим убеђењима и кад глобални и други економски трендови узму ток који је (за дати период) по искуствену проверу тих уверења неповољан.“

P.S. Уз новогодишњу честитку, крајем децембра 2018. године, колеги Љ. Мацару послао сам одговор на критику моје књиге. Узвратио ми је лепим текстом уз новогодишњу честитку. Нешто касније (23.1.2019) стигло је његово писмо са новим текстом – наставком полемике, а потом је уследило моје писмо:

„Драги Љубо,

Када сам ти у одговору на критику моје књиге (*Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*) предложио да завршимо са нашим полемикама, знао сам да то не може бити учињено, а да последњи текст не буде твој – мада си „кавгу“ започео ти и имао „предност првог потеза“. Због тога ме није изненадило твоје синоћне писмо и уз њега приложен нови текст (*Dodatni abrovi iz tamnog vilajeta – dodatak raspravi o istoriji i rodoljublju*) написан на 11 страница.

Као што је у поднаслову наглашено написао си *додатак расправи о историји и родољубљу*. У суштини поновио си сопствене погледе на историју српског народа и, као декларисани либерал, одржао ми предавање о родољубљу. Мислим да није потребно да и ја понављам свој поглед на нашу историју, а још мање да некоме, нарочито старијем од себе, објашњавам шта је родољубље. Остаје ми само да констатујем да сам са тобом сагласан да је у нашим текстовима дошло до *polemičkog, a ipak prijateljskog, sučeljavanja dijametralno suprotstavljenih stajališta*. Ова наша краћа (једномесечна) полемика имала је исти резултат као и наше вишегодишње сучељавање ставова о економији на расправама у Академији економских наука и Научном друштву економиста.

На крају бих поновио како сам поносан на чињеницу да смо, и поред *галатички* удаљених погледа на свет, те оштрих полемичких варница успевали да то чинимо на један академски цивилизован начин и очувамо лични пријатељски однос. Полемике које сам са тобом водио биле су ми од велике користи и на томе сам ти искрено благодаран.

Срдачан поздрав, Јован Б. Душанић“

Response to colleague Ljubomir Madžar

**LIBERAL JUDGMENT FROM THE BELGRADE
DEUCE CIRCLE
-Replication to *Deadly Messages from a Godforsaken
Hinterland*-**

*Why is our Russian liberal so often the enemy of the Russian people? I am
not saying that they act consciously as enemies of the people, but the
trouble and the tragedy is that they are not aware of it!
You started from aimless wandering around Europe with a passionate
desire to be reborn as Europeans... you had to start from despising your
own and your own...
More than anything else, we should become Russians, that is what we are,
and then everything will change at the first step.
To become a Russian means to stop contemning its own people.*

F. M. Dostoevsky, A Writer`s Diary from 1880

*Those who would give up essential Liberty, to purchase a little temporary
Safety, deserve neither Liberty nor Safety.*

Benjamin Franklin